

Kolme tutkielmaa sukupuolesta: Identiteettipolitiikka Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa

väitökset

Asta Kihlman

Asta Kihlman, Kolme tutkielmaa sukupuolesta. Identiteettipolitiikka Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa (Turun yliopiston julkaisuja, 2018). <http://urn.fi/URN:IS-BN:978-951-29-7440-5>

LEKTIO.

Kuvat ovat aistien välityksellä vastaanotettuja esityksiä, representaatioita ulkoisesta todellisuudesta. Renesanssi ajatteli kuvaa ikkunan lailla avautuvana näkymänä kohti kuvapinnan takana olevaa todellisuutta. Kuva oli myös peili, joka uskollisesti heijasti todellisuutta.

Mutta taide ei pelkästään heijasta vaan myös tuottaa merkityksiä. Taiteilijan tuotannosta voi lukea yhtä

hyvin ”olennaisia” kuin myös vähäpätöiseltä tuntuvia merkityksiä. Taide paljastaa katkelmia tekijän ajattelusta, kokemuksesta, tai mielikuvituksesta. Kuvat heijastelevat myös aikakauden valtakursseja, joiden vaikutuspiirissä taiteilija eli ja työskenteli. Se, mikä kuvassa on olennaista, on kuitenkin muuttuvaa. Teos säilyy ulkoisesti muuttumattomana eri aikakausien esittäessä sille kysymyksiään. Kysymysten muuttuessa myös vastaukset muuttuvat.

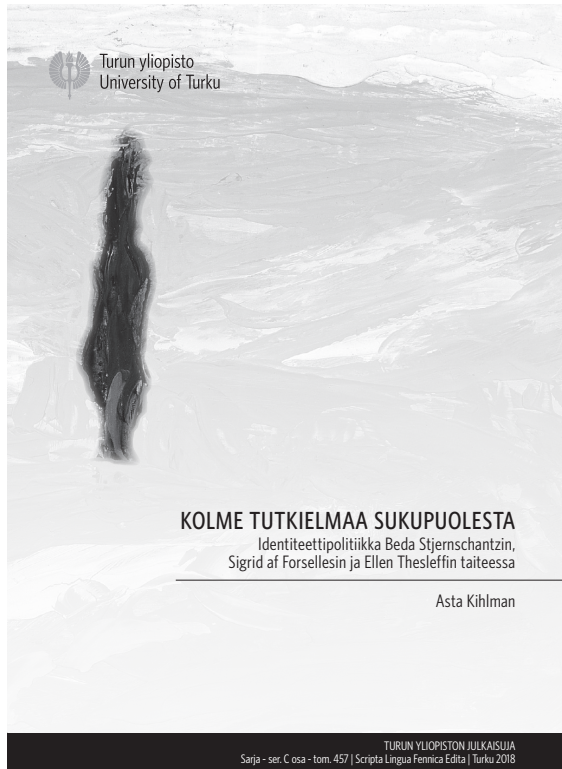
Kuvalliset esitykset tuottavat ja muokkaavat myös subjektia ja sukupuoli-identiteettiä ja ovat siten olennainen osa sukupuolen merkitystuotantoa. Italialainen psykoanalytikko Teresa de Lauretis on puhunut sukupuolesta oireena, koska sukupuoli kirjautuu ruumiiseen, joka ”puhuu” sukupuolen subjektin aistien välityksellä.

Väitöskirjassani *Kolme tutkielmaa sukupuolesta. Identiteettipolitiikka Beda Stjernschantzin, Sigrid af*

Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa kiinnitän katseeni niihin hiljaisiin signaaleihin, jotka kumpuavat tekijöiden ajattelusta, tai aikoinaan tiedostamatta jääneistä tekijöistä. Analyysin kohteena ovat sosiaalista sukupuolta tuottavien valtasuhteiden kiinnittyminen yksilöön, mutta myös ne vastarinnan paikat, joista käsin hegemonista sukupuoliteknologiaa voi murentaa tai ainakin raaputtaa sen pintaa. Tutkimuksessa subjektiutta tai identiteettiä ei nähdä lukkoonlyötynä, lopullisena tai staattisena.

Tarkennan katseeni kolmen suomenruotsalaisen kuvataiteilijan taiteeseen, taiteilijuuteen sekä heidän taiteensa aikakauden sukupuolittavassa kritiikki-instituutiossa saamaan vastaanottoon. Lähden liikkeelle kuvataiteen klassisesta omakuva-topoksesta, jota laajennan käsittämään myös vähemmän ilmeistä omakuvallisuutta. Luentani ei siten rajaa omakuvaa vain peilistä näkyvän jäljentämiseksi. Tämä laajennettu

omakuvallisuus ilmenee taiteilijoiden tuotannossa identiteettipoliittikkana, jota kutsun minäkuvallisuudeksi.

Tutkimuksessa minäkuvallisuus ilmenee omakuvan ohella myös pohjoismaiseen mytologiaan perustuvassa reliefissä sekä ekspressiiviseen ja eksessiiviseen värinkäyttöön pohjaavassa kolorismissa. Itse-representaation tuloksena syntyneen omakuvan sekä kahden metonymiisen minäkuvallisuuden luennat tapahtuvat mikrotasolla.

Työssäni hyödyntämä postfeministinen teoria edustaa moniarvoista tieteenfilosofista näkemystä, joka pyrkii kyseenalaistamaan universaaleina pidettyjä malleja ja toimintatapoja. Analyysin kohteena ei tällöin ole esimerkiksi perustavanlaatuisen naiseus, vaan sukupuolijärjestelmät itseään uusintavina ja tuottavina rakenteina.

Sukupuoli näyttäytyy työssäni leikkauspisteenä normin ja poikkeavuuden rajalla, jonka paikasta käydään alituista neuvottelua. Tämä tulee näkyväksi taiteilijoiden aktiivisina tekoina – moninaisina minäkuvallisuuden muotoina – joilla konventionaalista sukupuolijakoa ylitetään. Näkökulmaani ohjaa hankalasti suomentuva teoreettinen käsite queer, joka hahmottuu välineeksi tarkastella kriittisesti seksuaalisuutta ja sukupuolta.

Löyhä yhteinen nimittäjä väitöstyöni taiteilijoille on symbolismi, joka ei kuitenkaan ole kansallisromanttisesti virittynyttä, vaan pikemminkin subjektiivista ja individualismia heijastavaa. Symbolismi näyttäytyy siten tutkimuksessa eräänlaisena aikakauden tyylihistoriallisena taustatekstinä. Valtaosa ajanjakson suomalaisista taiteilijoista otti vaikutteita suuntauksesta tai pyrki ainakin jossakin määrin ilmentämään sen ideaaleja tuotannossaan.

Suomalainen symbolismitutkimus on ansiokkaasti kartoittanut suomalaisen taiteen kansainvälisiä yhteyksiä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Esoteerisen taiteen ikono-

grafinen ja ikonologinen tutkimus on myös pitkälle vietyä.

Kuvataiteen historiassa symbolismi on määritelty taiteilijan kykyä nähdä aistimaailman ylittävään henkiseen olevaisuuteen. Oma analyysini ei etsi taiteilijoiden teoksista totuutta näkyvän ulkopuolelta, vaan tulkitseen niiden kiinnittyneen vahvasti reaalimaailmaan, aistein havaittavaan, myös aistillisuuteen.

Nykyteoriasta ammentava luentani tarjoaa teosten tulkintoihin uusia ja tentatiivisia näkökulmia osoittaen samalla kuvien mutta myös lukutapojen moninaisuutta. Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten ja yksityiskohtien analyysin avulla pyrin avaamaan tutkimuksen kohteena olevista taideteoksista sekä muusta visuaalisesta aineistosta tietoa, jota ne eivät muutoin välttämättä tarjoa. Tutkimukseni asemoituu sukupuolentutkimuksen ja taidehistorian välimaastoon kiinnittyen vahvasti etenkin visuaalisen kulttuurin tutkimukseen ja sen ilmentämiin ajatuksiin yksittäisten teosten potentiaalista ilmentää sukupuolia ja seksuaalisuuksia.

Visuaalisen kulttuurin käsite ei ajattelussani kuitenkaan sulje pois taidehistorian oppialan traditioita. Itse korostan tutkimusalojen rinnakkaisuutta ja metodisen vaihdon dynamiikkaa, jossa vaihtoehtoiset tutkimusperinteet rikastuttavat konventionaalista kuvanluontaa. Tällöin visuaalisuuden korostaminen näyttäytyy ennen kaikkea tutkimuspoliittisena strategiana. Työni

tavoitteena ei kuitenkaan ole tutkimus taiteilijoista aikakauden tyylikäsitteiden visualisoina, vaan analyysi taiteilijasta – ja tutkijasta! – aktiivisena havainnoijana ja toimijana.

Tarkennan katseeni sukupuolittaviin ja sukupuolitetuihin kulttuuriin representaatioihin sekä kielen että kuvien alueilla. Työni asemoituu siten suomalaisen taidehistorian vaihtoehtoiseen tutkimusperinteeseen. Kysymys, joka tällöin on mahdollista kuvien edessä esittää, kuuluu: ”Mistä oikeastaan puhumme kun puhumme taiteesta?” Mutta myös: ”Mistä oikein puhumme kun vaikenemme taiteesta tai jostakin sen merkitystasosta?”

Diskurssianalyysini pyrkii purkamaan vallitsevia, samuuden rakentamiseen sekä konventionaaliseen ja hyväksyttävään olemisen tapaan tähtääviä tekstejä. Analyysin keskiöön nousee tällöin performatiivinen, itseensä sisällyttävä, normatiivista sukupuolta häiriköivä taiteilijuus, johon sisältyy ajatus sukupuolen perusta-oletuksien horjuttamisesta.

Teoreettisen ajattelun lähtökohtia tutkimus ammentaa jälkistrukturalismin perinteestä. Sen piirissä tutkimusprosessi itsessään nähdään tärkeänä ja sitä myöden myös merkitysten tutkimus arvokkaana. Tässä yhteydessä näkemys tutkijan subjektiivisesta roolista saa painoarvoa.

Työssäni tämä ”lukevan subjektin” positio korostuu sen nostaessa esille debattien taka-alalle jääviä

agendoja, piilotettuja tai lausumattomia käsityksiä, avauksia ja oletuksia. Tulkinta ei tällöin välttämättä kiinnitykään kuvan syntyajankohdan arvoihin ja käsityksiin, vaan pyrkii sen sijaan aktiivisesti kyseenalaistamaan kuvan ilmaisemia normatiivisia merkityksiä sukupuolista ja seksuaalisuuksista. Myös taiteilijoiden minäkuvallisuus näyttäytyy ohjelmallisena, oireellisenä tai peiteltynä, mutta myös vain asianosaisille, tai esimerkiksi nykypäivän seksuaalidiskursseja tuntevalle tutkijalle avautuvina.

Jälkistrukturalistiseen ajatteluun kuuluu, että myös kulttuuristen tuotteiden kuten sanomalehtiartikkelien ja kuvataidekritiikin katsotaan tarjoavan potentiaalisia väyliä subjektiiviseen tulkintaan. Taiteilijoiden omat päivä- ja muistikirjamerkinnot sekä kirjeenvaihto ovat niin ikään avainrooleissa tutkielman identiteettipoliittisissa analyyseissä. Tutkimuksessa vuoropuhelua käytetään myös ristivalottamalla aikakauden kirjallisuuden esittämiä, usein varsin seksistisiä jos kohta myös ironisia, käsityksiä naisista.

Intertekstuaalista, eli tekstienvälistä luentaa on mahdollista hyödyntää myös tulkittaessa kuvaa. Esimerkiksi kuvataidekritiikkiä voi analysoida ikään kuin ”visuaalisena” lähiluvun kohteena, joka tekstuaalisuudessaan kertoo samalla kuvallisuuden ideologioista, kuvien ja katsomisen kulttuureista sekä strategioista. Tekstienvälinen luenta antaa välineitä ja näkökulmia esimerkiksi värin käsitteellistämiseen. Kuvataidekritiik-

kiin paneutuminen mahdollistaa mikrotason luennanteosten reseptiosta.

Taidehistoriallinen värikeskustelu on ollut monipuolista ja piirtänyt selkeän kuvan esimerkiksi kuvataiteen modernisaatioprosesseista. Väripuhetta on käyty pigmenteistä ja kemiasta, valon fysiikasta ja silmän fysiologiasta. Värikeskustelussa on pohdittu taiteilijoiden värikausia tai pyritty systematisoimaan väri erilaisten kaavioiden tai kuvioiden avulla. Oma tutkimukseni ei hylkää värin teorioita, vaan laajentaa analyysin myös vähemmän ilmeiseen. Luen taiteilijan käyttämän värin sisältäneen myös subjektiivisia merkityskerrostumia.

Sukupuoliteoriaa ja visuaalisen kulttuurin välineistöä hyödyntävä väriluentani etsii värin piileviä merkityksiä, konnotaatioita ja assosiativisia miellelyhtymiä. Luennassani väri liittyykin kiinteästi sukupuoleen.

Tulkintani mukaan tutkimukseni taiteilijat tavoittelivat visuaalisilla representaatioillaan sellaista olemisen muotoa, jonka tavoite oli purkaa ja muuttaa kertomuksen ja kertomisen suhdetta. Taide ja olemisen tapa kiinnittyivät kerrontarakenteiden ulkopuoliseen.

Tämä tutkimus sai alkunsa Omakuvan edessä koetusta hämmennyksestä, joka luennassani keriytyi auki taiteilijan monisyisenä identiteettipohdintana, kuvaan rakennettuna minäkuvallisuutena. Reliefissä näkemäni epänormatiivisuudet avautuivat minulle

vähitellen niiden äärellä harjoittamieni tentatiivisten luentojen tuloksena. Eksessiivinen, repeilevä ja rajusti applikoitu väri näyttäytyi metonymisena paikana, aistillisena ja aineellisena strategiana.

Työssäni ehdotan, että Beda Stjerschantz, Sigrid af Forselles ja Ellen Thesleff rakensivat minäkuvallisuutta oman minuutensa moninaisuudesta.

FT Asta Kihlman on turkulainen visuaaliseen kulttuuriin ja queer-tutkimukseen erikoistunut taiteentutkija.

